IKKINCHI JAHON URUSHI YILLARIDA O‘ZBEK XALQINING FRONT VA FRONT ORTIDAGI JASORATI

Shukurov Jasurbek
Turon unversteti Andijon filiali

Annotatsiya: ikkinchi jahon urushi (1941–1945) yillarida o‘zbek xalqi front va front ortida yuksak jasorat, matonat va fidoyilik namunasini ko‘rsatdi. Minglab o‘zbek yigitlari jang maydonlarida qatnashib, fashizmga qarshi kurashda mardlik ko‘rsatdilar.

Kalit so‘zlar: **ikkinchi jahon urushi, front, front orti, jasorat, fidoyilik, vatanparvarlik, Sobir Rahimov, Turg‘unboy Omonov, O‘zbekiston, harbiy xizmat, mehnat fronti, g‘alaba.**

Подвиг узбекского народа на фронте и в тылу в годы Второй мировой войны

Аннотация: В годы Второй мировой войны (1941-1945) узбекский народ явил пример высокого мужества, стойкости и самоотверженности на фронте и в тылу. Тысячи узбекских юношей сражались на полях битв и проявили героизм в борьбе с фашизмом.

Ключевые слова: Вторая мировая война, фронт, тыл, мужество, самоотверженность, патриотизм, Сабир Рахимов, Тургунбай Аманов, Узбекистан, военная служба, трудовой фронт, победа.

The heroism of the Uzbek people at the front and in the rear during the Second World War

Abstract: During the Second World War (1941-1945), the Uzbek people demonstrated high courage, resilience, and selflessness on the front lines and in the rear. Thousands of Uzbek youths fought on the battlefields and showed heroism in the fight against fascism.

Keywords: Second World War, front, home front, courage, selflessness, patriotism, Sabir Rakhimov, Turgunbay Amanov, Uzbekistan, military service, labor front, victory.

Kirish: Ikkinchi jahon urushi insoniyat tarixidagi eng dahshatli urushlardan biri bo‘lib, u 1939-yil 1-sentabrda Germaniyaning Polshaga bostirib kirishi bilan boshlandi va 1945-yil 2-sentabrda Yaponiya taslim bo‘lishi bilan yakunlandi. Bu urushda 60 dan ortiq davlat, 1.7 milliarddan ziyod inson bevosita yoki bilvosita ishtirok etdi. O‘zbekiston bu davrda sobiq Sovet Ittifoqi tarkibida bo‘lsa-da, xalqimizning g‘alabaga qo‘shgan hissasi, ko‘rsatgan jasorati va fidoyiligi tarix sahifalarida oltin harflar bilan bitilgan.

Urush yillari o‘zbekistonliklar nafaqat frontda, balki orqa frontda ham o‘z jonini ayamagan holda mehnat qildilar. Minglab o‘g‘il-qizlar frontga jo‘nab, dushmanga qarshi mardlarcha jang qildilar, millionlab ayollar, qariyalar va bolalar esa zavod, fabrika va dalalarda tinmay ishladilar. Ularning fidoyiligi tufayli sovet armiyasi doimo o‘q-dorilar, oziq-ovqat, kiyim-kechak bilan ta’minlanib turdi. Mazkur maqolada o‘zbekistonliklarning Ikkinchi jahon urushidagi jasorati, ularning harbiy va mehnat frontidagi faoliyati, shuningdek urushning respublika ijtimoiy hayotiga ko‘rsatgan ta’siri ilmiy manbalar asosida yoritiladi.

Metodologiya va adabiyotlar tahlili

Ushbu maqola tarixiy-solishtirma, tizimli-tahliliy va konseptual yondashuvlar asosida yozildi. Tadqiqotning asosiy metodologik asoslari sifatida tarixiylik, voqelikni aniq faktlarga tayangan holda yoritish, mantiqiy ketma-ketlikda bayon qilish tamoyillari tanlandi. Maqola yozishda tarixiy hujjatlar, arxiv materiallari, nashr qilingan ilmiy monografiyalar, maqolalar hamda davr adabiyoti va memuarlar asos sifatida foydalanildi.

Asosiy qism:

O‘zbek diviziyalarining tashkil qilinishi. Urushning birinchi kunlaridanoq O‘zbekistonda xalq lashkarlarining otryadlari tuzila boshladi. Keyin bu otryadlar umumiy harbiy ta’lim bo‘linmalariga qo‘shildi. O‘zbekistonda front uchun milliy harbiy qismlar va jangovar rezervlarni tayyorlash ishi boshlanib ketdi. 1941-yil yozida Samarqandda 19-O‘zbek tog‘-otliq diviziyasi qayta tuzilib, uning asosida 221-motorlashtirilgan diviziya tashkil qilindi. Diviziyada bu paytda katta tajribaga ega o‘zbek ofitserlaridan polkovnik Ismoil Bekjonov, mayor Sobir Rahimov va boshqalar bor edi. Diviziya jangchilari 17-

mexanizatsiyalashgan korpus saflarida Yelna yaqinida dushmanga qarshi janglarda ilk marta qatnashdilar.

O‘zbekistonning urush yillaridagi holati 1941-yil 22-iyun kuni fashistlar Germaniyasi Sovet Ittifoqiga hujum qilgach, butun mamlakat safarbar etildi. O‘zbekiston hududi urushning to‘g‘ridan-to‘g‘ri jang maydoniga aylangan bo‘lmasa-da, front ehtiyojlarini ta’minlovchi muhim iqtisodiy, sanoat va madaniy markazga aylandi. Urush boshlangan dastlabki oylaridanoq O‘zbekistonda evakuatsiya qilingan 200 dan ortiq zavod va fabrika joylashtirildi. Masalan, Moskva va Leningraddan keltirilgan mashinasozlik korxonalari Toshkent, Farg‘ona, Samarqand, Andijon va boshqa shaharlar hududida ish boshladi. Bu korxonalar qisqa fursatda qurollar, o‘q-dorilar, harbiy texnika uchun zarur detallar ishlab chiqara boshladi. Ayollar va o‘smirlar erkaklar o‘rniga mehnat frontiga chiqdi. Ulardan ko‘pchiligi front uchun kiyim-kechak, oziq-ovqat tayyorlashda, paxta yig‘im-terimida, zavodlarda ishlab, g‘alabaga o‘z hissasini qo‘shdi. Ayniqsa, o‘zbek ayollari jasorati tarix sahifalarida alohida o‘rin egallaydi. Shular qatorida Zulfiya, Tursunoy Sodiqova, Tamara Xudoyberdiyeva kabi ayollar faolligi jamiyatda vatanparvarlik ruhi uyg‘otgan.

Mehnat frontidagi qahramonlik Urush yillarida respublikadagi barcha tarmoqlar front ehtiyojiga bo‘ysundirildi. O‘zbekiston aholisining 70 foizdan ortig‘i front ortida tinmay mehnat qilgan. Dehqonlar, ishchilar, ziyolilar — barchasi “Hamma narsa front uchun!” shiori ostida birlashgan. Frontga 3 million tonnadan ortiq paxta, minglab tonna g‘alla, sabzavot, meva va go‘sht mahsulotlari jo‘natilgan. Respublikada ayollar harbiy kiyimlar tikish, oziq-ovqat tayyorlash, yaradorlarni parvarishlashda faol qatnashgan. Ko‘plab yoshlar urush yillarida texnik maktablarda o‘qitilib, keyinchalik frontda yoki sanoatda xizmat qilganlar. O‘zbekiston hududiga evakuatsiya qilinganlar va ularning ta’siri Urush paytida O‘zbekistonga 1.5 milliondan ortiq kishi evakuatsiya qilingan - ularning orasida Rossiya, Ukraina, Belarus, Baltika mamlakatlari aholisi, ilm-fan va madaniyat vakillari ham bor edi. Masalan, Leningrad konservatoriyasi, Moskva teatr maktabi, ilmiy institutlar Toshkent va Samarqandga ko‘chirildi. Bu esa O‘zbekiston madaniy hayotining rivojiga kuchli turtki berdi.

Stalingrad jangi Ikkinchi jahon urushida tub burilishni boshlab berdi. Kavkaz uchun bo‘lgan janglarda Toshkentda tuzilgan Sobir Rahimov qo‘mondonligidagi diviziya 3 oy davom etgan janglarda dushmanning 8000 nafar askar va ofitserini qirib tashladi. Gvardiyachi generalmayor S.Rahimov 1945-yil 26-mart kuni Polshadagi Gdansk (Dansig) shahrini shturm qilish vaqtida halok bo‘lgan. O‘zbek xalqining shonli farzandiga 1965- yil 9-mayda Sovet Ittifoqi Qahramoni unvoni berildi.

O‘zbekistonliklar yevropadagi Qarshilik ko‘rsatish harakati saflarida, Polsha, Bolgariya,Vengriya, Ruminiya, Chexoslovakiya, Italiya, Gretsiya, Avstriya, Yugoslaviya, Fransiya va boshqa davlatlarni fashizmdan ozod etishda faol qatnashdilar, partizan qo‘shilmalarida jang qildilar. 1945-yil 9-mayda gitlerchilar Germaniyasi butunlay tas- lim bo‘ldi. Berlinni zabt etgan jangchilar orasida Sovet Ittifoqi Qahramoni unvoniga sazovor bo‘lgan toshkentlik Botir Boboyev va Solih Umarov, marg‘ilonlik Tojiali Boboyev ham bo‘lgan.

Ikkinchi jahon urushida fashistik Germaniya va militaristik Yaponiya ustidan erishilgan buyuk g‘alaba taraqqiyparvar insoniyatga juda qimmatga tushdi. Rasmiy ma’lumotlarga qaraganda, Ikkinchi jahon urushida 50 mln nafardan ziyod kishi halok bo‘ldi. Bu urushda eng katta talafotga uchragan SSSR bo‘lib, u 27 mln kishidan ajraldi. Vayrongarchilikdan ko‘rilgan zarar va urush olib borish uchun sarflangan mablag‘lar miqdori 4 trillion dollarni tashkil qildi. Ayrim ma’lumotlarga ko‘ra, urush yillarida Germaniyaga asirga tushganlarning umumiy soni 6.2 mln kishini tashkil qilgan. Sovet-german urushida 5.7 mln kishidan ortiq sovet askarlari Germaniya konslagerlarida tutqunlikda bo‘lishgan. Asir tushishga majbur bo‘lgan sovet jangchilari orasida ko‘plab turkistonlik asirlar ham bo‘lgan.

Ana shunday asirlardan biri va sobiq legioner, keyinchalik Germaniyada yashagan namanganlik tarixchi olim Boymirza Hayit fikrlariga qaraganda, 1941-yil yozidan to 1942-yil bahorigacha 1.7 mln turkistonlik jangchilar nemislarga asir tushgan hamda ularning ko‘pchiligi harbiy asirlar konslagerlarida bo‘lishgan. 1942-yil yozida ulardan faqat 400 000 kishi tirik qolgan, xolos. Fashist konslagerlarida harbiy asirlar juda og‘ir ahvolda yashagan, ocharchilik va turli kasalliklardan ularning ko‘pchiligi halok bo‘lgan.

Turkistonlik muhojirlardan Mustafo Cho‘qay va toshkentlik o‘zbek Vali Qayumxon tashabbusi bilan 1942-yil martda Turkiston legioniga asos solingan. Legionni siyosiy va mafkuraviy jihatdan boshqarish Milliy Turkiston Birligi Qo‘mitasiga yuklatilgan. Vali Qayumxon qo‘mita prezidenti edi.

Jang harakatlari davrida harbiy asirlikda bo‘lganlar, xususan, Turkiston legioni qatnashchilarining taqdiri ham nihoyatda og‘ir kechdi. Urush tugagach, ular hamma joyda ta’qib etildi, SSSRga qaytarilgan harbiy asirlarning ko‘pchiligi maxsus lagerlarga joylashtirilib, turli qiynoqlarga duchor qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, 1995-yili 33 jildli “Xotira” kitobi (keyinchalik unga qo‘shimcha tarzda yana 2 jild chiqqan) va O‘zbekiston xalqining urush yillarida front ortidagi jasoratlari bayon qilingan umumlashma maxsus jild o‘zbekcha va ruscha nashr etildi. Toshkentda 1999-yil may oyida Xotira va Qadrlash maydoni barpo etilib, unda “Motamsaro ona” haykali hamda xiyobonning shimoliy va janubiy tomonida qad ko‘targan ayvonlar tokchalarida Ikkinchi jahon urushida halok bo‘lgan o‘zbekistonlik barcha jangchilarning ism-sharifi bitilgan metall tokchalar o‘rnatildi. G‘alaba bayrami nishonlanadigan 9-may sanasi Xotira va Qadrlash kuni deb e’lon qilinib, Toshkentdan tashqari, Qoraqalpog‘iston Respublikasi, barcha viloyatlar markazlari va tumanlarda Xotira maydonlari barpo etilib, bu maydonlarda ham “Motamsaro ona” haykali o‘rnatildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma’naviyat, 2008.
2. Rasulov Sh. Ikkinchi jahon urushi tarixidan lavhalar. – T.: O‘zbekiston,
3. 2015.
4. G‘ulomov A. O‘zbekiston urush yillarida. – Samarqand, 1989.
5. Xolmatova D. O‘zbekiston xalqining frontdagi jasorati. – Toshkent, 2012.